

II. ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКРАЇНОЗНАЧОЇ ТА МОВЛЕННСВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

УДК 811.161.2'374

НАЗВИ ЗАМКІВ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВСТВА

Зоряна Василько

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра українського прикладного мовознавства,
вул. Університетська, 1/233, 79001 Львів, Україна
тел.: (032) 239 43 55*

Проаналізовано безеквівалентну лексику на позначення українських замків, яка функціонує в українській мові й має лінгвокультурологічну цінність – репрезентує етнокультурну конотацію. Лінгвокраїнознавчий потенціал назв пам'ятних місць, зокрема замків України, – джерело відомостей про культурне світобачення, духовне життя її носіїв.

Ключові слова: пам'ятні місця України, культурна специфіка назв замків, конотативний компонент.

Сьогодні до України прикута особлива увага світової спільноти. Розширення міжнародних зв'язків, необхідність спілкування людей різними мовами, потреба ознайомлення з культурними традиціями, особливостями прискорює процес навчання української мови іноземців [7: 173].

Одним із найважливіших чинників успішного навчання іноземних студентів є їхня якомога повніша та швидша адаптація до умов проживання в новій країні, до особливостей побуту та навчання, культури і традицій народу. Процес соціально-культурної адаптації потребує поєднання навчальних і виховних заходів як на підготовчому етапі навчання, так і впродовж усього періоду вивчення мови та перебування іноземних студентів в Україні.

Неабиякого значення для адаптації іноземних студентів має їхнє входження в соціально-культурний простір України, знайомство з її історією, культурою, національними традиціями. Цьому сприяють навчальні екскурсії. Соціально-культурній адаптації по-особливому сприяє вивчення студентами-іноземцями курсу „Країнознавство” [1: 111]. На відміну від цього курсу Лінгвокраїнознавчий курс має на меті ознайомити студентів не лише з фактами історії та культури України, а, здебільшого, адаптувати їх до нового незвичного для них оточення, навчити нової лексики, знання якої знадобляться при вивченні історії України, основ права, релігієзнавства, історії світової та української культури.

Проблема взаємозв'язку мови та культури набуває особливої актуальності, зокрема із вивченням української мови у світі. Навчання чужої мови завжди супроводжується пізнанням національних реалій. Одним із перспективних напрямів сучасної української лінгводидактики є вивчення лексики, ознайомлення чужоземців з найголовнішими національними реаліями, позначеними власними іменами.

Світ ономастики – перш за все імен людей і місць (антропонімів і

топонімів) – настільки великий для суспільства і прекрасний, що будь-хто, хто до нього доторкнеться, вже не може пройти мимо. Вступаючи в цей світ, дослідники намагаються його осмислити: про імена написано безліч робіт. Діапазон їх проблематики обширний: ономастів цікавила суть власного імені, його мовний статус, виникнення імен, їх життя в суспільстві, історія, доля, і, нарешті оповита флером містики загадка тисячолітньої давності – зв'язок імені і людини або об'єкту [6: 7].

Серед різних тематичних груп онімної лексики української мови, що містять важливу для іноземця національно-культурну інформацію про Україну, провідне місце належить назвам пам'яток оборонної архітектури – замкам, фортецям (*Високий замок, Свірзький замок, Бережанський замок* тощо).

Як вагома частина етнокультури, українська мова насичена цією фоновою та безеквівалентною лексикою. Без знання культури народу така лексика становить труднощі при вивченні іноземцем української мови.

Як правило, **замок** – укріплена будівля, що використовується для захисту від ворога та зазвичай служить командним центром [3: 284] – займає найвигідніше (з військової точки зору) положення на місцевості. Найчастіше цей термін вживається на позначення невеликої фортеці, переважно середньовічної, що здатна сама себе забезпечувати ресурсами. Нерідко *замком* називають обнесену муром будівлю чи групи будівель, які були помешканням феодалів і мали як оборонну, так і житлову функції. Найчастіше під словом *замок* мають на увазі середньовічний європейський замок. Через своє подвійне значення (фортеці та помешкання) середньовічні замки нерозривно пов'язані з фортифікаційною та житловою архітектурою. З ростом місцевих громад стало необхідним запровадити більші та надійніші укріплення, які б могли забезпечити сильний захист периметра. Замкові стіни разом з баштами, призначеними для володаря, та з житлом у межах замку для певної частини місцевих мешканців, добре слугували цій меті. Замки також будували для захисту ключових точок місцевості, таких як гірські переходи або гирла річок. Для цієї мети широко використовувалися елементи рельєфу: скелі, ріки, пагорби та інше. Розташування також часто впливало на подальшу назву самого замку (*Високий замок, Замок Паланок* – паланка – укріплення з частоколом, *Підгорецький замок* тобто під горою). Замки часто отримували назву саме від поселення, міста або села, біля якого були збудовані (*Раковецький замок, Бережанський замок, Ніжинський замок, Олеський замок, Свірзький замок, Пнівський замок*).

Відповідно, ландшафтна природа більшості наших замків і структурна їх складова доволі різнопланова. Їхня багатогранна природа дає змогу розглядати найменування таких об'єктів, з одного боку, як різновиди **хоронімів** (власне ім'я будь-якої території), а саме природничих (власне ім'я певної природничо-ландшафтною області). Звичайно, йдеться про **міський хоронім** (власне ім'я частини території міста, в тому числі району, кварталу, парку). З іншого боку, як два різновиди **ойконіма** (поселення), а саме: **урбанонім** (об'єкт всередині міста) або **ойкодомонім** (найменування будівлі). Наприклад, під онімом *Високий Замок* розуміємо і залишки самих укріплень, і парк. А в XIII ст. Високий замок мав форму видовженого прямокутника з круглими наріжними вежами, складався з двох основних частин: малого і великого подвір'їв. На малому подвір'ї були службові і житлові приміщення, а посередині – глибока криниця. На території Високого замку стояла велика каплиця, де молився князь.

Імена вражають не тільки своєю чисельністю і різноманітністю. Вони

можуть бути загальнозрозумілі, як уже згаданий *Високий замок* або *озеро Кругле*, і менш зрозумілі, подібно до *річки Сейм*, *острова Хортиця* або *замку Свірзького*, але, будучи семантично полярними, з однаковим успіхом обслуговують суспільство.

Семантика власного імені в мові розглядається як складний багатокомпонентний феномен – сукупність мовної, мовленнєвої, енциклопедичної та, на думку деяких дослідників, прагматичної інформації. У ній виділяють лексичне (денотативне), граматичне, класифікаційно-стилістичне, конотативне значення. О.І. Фоякова розрізняє в її структурі ядро, що складається із загальнопоняттєвих категоріальних сем предметності, та периферію, яка містить загальновідомі фонові знання про об'єкт у певному культурному оточенні [9]. Вчені, що досліджують власні назви з позицій психолінгвістики й розвивають відповідний підхід до семантики, розрізняють три форми значення, притаманні топонімам: мовне (вербальне, знакове, символічне); предметне значення; рольове значення.

В.М. Калінкін запропонував вважати семантикою топоніма всяку форму соціальної фіксації та кодифікації в імені діяльності свідомості [4]. Якщо щодо наявності лексичного значення у загальних іменах немає розбіжностей, то щодо власних імен існують різні думки (О.Л. Березович, А.О. Іванова, В.Н. Калущков). Одні дослідники (Дж. Нілль, Г. Амнан, Є.М. Галкіна-Федорук, О.О. Реформатський, Л.А. Булаховський, О.С. Ахманова та ін.) вважають, що власні імена не означають понять і завжди здійснюють тільки одиничну номінацію – „один з ряду подібних”. Інші (О. Єсперсен, М.М. Петерсон, М.І. Толстой, О.О. Потебня, Ф.І. Буслаєв, Л.В. Щерба, Т.М. Кондратьєва, Л.М. Щетинін та ін.) вважають, що власні імена, крім власне вказівних, виконують ще й сигніфікативну функцію, тобто мають лексичне значення. Деякі (А. Гардинер, Є. Курилович) дотримуються компромісної думки, підкреслюючи специфіку „сфери застосування” власних назв [8: 5]. Це питання залишається спірним й досі, адже немає одностайної думки щодо „характеру й обсягу” лексичного значення топонімів по відношенню до загальних назв, щодо ономастичного значення, співвідношення мовних і немовних факторів у семантиці топоніма.

Проте, об'єднуючи власні імена в один неозорий клас мовних одиниць, слід враховувати істотну різницю між окремими розрядами імен, що обумовлює багато їх особливостей. Зокрема, антропонімія і топонімія протистоять один одному як позначення істот живих і здібних до пересування позначенню реалій неживих і нерухомих. Тим часом, параметри об'єктів багато в чому визначають народне бачення і номінативний процес, а відповідно сприяють і адекватному вибору шляхів етимологічного та лексикографічного аналізу.

Завдяки тривалій праці кафедри українського прикладного мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка світ побачило уже сім випусків лінгвокраїнознавчого словника з різними онімними групами, зокрема топонімами, астронімами, геортонімами, антропонімами, назвами державних свят та пам'ятних дат. Серед них і черговий випуск лінгвокраїнознавчого словника, укладеного за тематичним принципом, реєстровими одиницями якого є онімна група на позначення *хоронімів*, *ойконімів*, *ойкодомонімів* (назв пам'ятних місць) [5].

Звичайно проблема укладання лексикографічних словників розглядається в ракурсі наявності /відсутності лексичного значення у власних імен або його „специфічності”, що врешті-решт зводиться до визнання здатності виділяти окремі об'єкти з ряду подібних. Складність, проте, полягає в тому, що в обширній галереї власних імен є і такі, які поєднують ономастичне значення з власне лексичним (*замок Високий*) або реалізуються в багатоліких утворюючих ім'я структурах.

Часто вчені, намагаючись ототожнити ім'я і слово або співвіднести їх якимось чином, не зважають на те, що ім'я, навіть матеріальне, не завжди збігається зі словом, а головне, у імені інша природа і семантика. Значення, що дісталось імені в спадщину від прозивного (*гора Шайтан – шайтан*), дуже істотне для місцевого населення, проте є тільки супутнім (конотативним) компонентом, який може бути взагалі відсутнім [2: 94].

Сказане відноситься і до структурної характеристики ойконімів, які найчастіше можуть бути не словами, а словосполученнями (*Хотинська фортеця, Олеський замок, Кам'янець-Подільський замок*).

Українська мова історично тяжіє до семантичної і граматичної конденсації. Проте, вирішуючи теоретичні питання, не можна розглядати структуру імені крізь призму лише однієї мови, адже на території сучасної України здавна живуть різні народності, і особливості їх мов теж треба враховувати. Наприклад, назва *Чуфут-Кале*, одного з найбільших печерних міст Криму, де збереглися руїни середньовічного міста-фортеці в околицях Бахчисарая (Кримська область), в перекладі з татарської означає „єврейська фортеця”. Завойовники (татари) вважали караїмів (мешканців цього поселення) євреями, тому місто з XVI ст. назвали Чуфут-Кале.

Інша дивовижна властивість ономастичних систем – зберігати історичну пам'ять, містити мовну інформацію про минуле, яке потім може бути інтерпретоване з погляду лінгвістики, історії та географії. Ця властивість ономастики пов'язана з її консервативністю, стійкістю, відособленістю в мові, а також з легкістю засвоєння іншою мовою. Такі топоніми, як *Свірж* або *Раковець* і тисячі подібних, давно стали надбанням української мови, але вони продовжують зберігати в собі інформацію про стародавні мови і народи.

Стосовно лінгвістичної дисципліни, якою за своєю суттю та статусом стала літературна ономастика з її комплексним характером та багатством міждисциплінарних зв'язків, відбувається розподілення на інтра- та екстралінгвальні мотиви. Екстранауковим мотивом виникнення літературної ономастики стало досягнення літературної мови, що представляє матеріал, на базі якого відбувається дослідження власних імен, певного рівня розвитку [10: 112].

Широке етнокультурне тло, на якому висвітлено ойконіми, значно підвищує ефективність вивчення української мови як чужої, а також розширює знання про матеріальну й духовну культуру України.

-
1. *Богиня Л.* Деякі аспекти соціально-культурної адаптації іноземних студентів у процесі вивчення української мови // *Теорія і практика викладання української мови як іноземної: Зб. наук. праць.* – Львів, 2008. – Вип. 3. – С. 111–116.
 2. *Бондалетов В.Д.* Динаміка личних імен в XX в. // *Личные имена в прошлом, настоящем и будущем.* – М.: Наука, 1970. – С. 91–105.
 3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. ред. В.Т. Бусел. – К.-Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2004. – 1440 с.
 4. *Калинкін В.М.* От літературної ономастики к поетонимологии // *Лопос onomastike.* – № 1. – 2006. – С. 81–88.
 5. *Митрополит Іларіон.* Історія української літературної мови. – Вінніпег, 1980. – 198 с.

6. Лінгвокраїнознавчий словник власних назв української мови. – Вип. 7. – Зош. 6. Назви пам'ятних місць України. – Львів: Вид. центр ЛНУ, 2010. – 109 с.
7. *Строганова Г.* Концептуальні підходи до засвоєння української мови іноземними студентами // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: Зб. наук. праць. – Львів, 2008. – Вип. 3. – С. 173–179.
8. *Філатова О.В.* Структура і функції конотативної сфери поетонімів та досвід їхньої лексикографічної інтерпретації // Автореф. дис... канд. філол. наук: Донец. нац. ун-г. – Донецьк, 2005. – 20 с.
9. *Фонякова О.И.* Имя собственое в художественном тексте. – Л., 1990. – 104 с.
10. Языковая концепция регионального существования человека и этноса / Под ред. В.А. Чесноковой. – Барнаул: Изд-во АГУ, 1999. – С. 51-53.

NAMES OF CASTLES AS AN ELEMENT OF LINGUISTIC COUNTRY STUDIES

Zoriana Vasylo

*Ivan Franko National University of L'viv,
Department of Applied Linguistic,
1/233, Universitets'ka St., 79001 Lviv, Ukraine
phone: (032) 239 43 55*

Linguistic country studies potential of memorial places, in particular of Ukrainian castles is a source of knowledge about cultural perception of the world, spiritual life of its native speakers. The article analyses Ukrainian culture specific vocabulary used for the designation of Ukrainian castles which has linguistic and cultural value by representing ethno-cultural connotation.

Key words: memorial places of Ukraine, culturally specific names of castles, connotative element.

НАИМЕНОВАНИЯ ЗАМКОВ КАК ЭЛЕМЕНТ ЛИНГВОСТРАНОВЕДЕНИЯ

Зоряна Васылько

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра украинского прикладного языкознания,
ул. Университетская, 1/233, 79001 Львов, Украина
тел.: (032) 239 43 55*

Лингвострановедческий потенциал наименований памятных мест, в том числе замков Украины, - источник информации о культурном мировоззрении, духовной жизни её носителей. В статье проанализирована безэквивалентная лексика, называющая украинские замки, которая функционирует в украинском языке и имеет лингвокультурологическую ценность – репрезентирует этнокультурную конотацию.

Ключевые слова: памятные места Украины, культурная специфика наименований замков, конотативный компонент.

Стаття надійшла до редколегії 10.02.2010
Прийнято до друку 12.04.2010